

21. Ахтямова Е. В., Субхангулов Р.Р. Особенности юридической услуги как объекта гражданских прав // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. №3-1. С. 226; 22. Орлов А.В. Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере оказания юридических услуг: сравнительно: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 2009. С. 14-15.

Kuzheliyev O. M. Legal services: to determine the essence and content

In the article explored the essence of the «service» as a social category. Societal content «services» is defined by the fact that they are a form of social interaction and contribute to a relationship between the subjects in which one entity performs actions in the interests of the other to achieve useful results.

Service category as multidimensional, studied different subjects: pedagogy, psychology, philosophy, medicine, sociology, economics, law. That is the result of the existence of such categories as: economic services, psychological services, medical services, social services, legal services. The legal services are a form of social services and to dissociate oneself from them by the need to allowance the legal interests of privies are proved.

It should be noted that in the legal literature ongoing debate regarding understanding the concepts of «legal services» and «juridical services», which is the cause of the various points of view regarding the content of these concepts.

The analysis of scientific approaches to understanding the nature of legal services. Supports the view of experts that do not see the difference between the terms «law», «legal», «juridical» services because they represent services in the field of law.

Proved that the lack of unity in understanding the nature of legal services, due to the complex problems of legal regulation of legal relations and ambiguity in the application of regulations in critical situations in terms of providing business legal services.

In domestic legislation contained no unambiguous definition of law services. The made a conclusion about exclusion to distribution of concepts between «legal» and «juridical» services.

Legal service is an act to ensure and protect the rights and legitimate interests of public relations, and obtain the desired result of beneficiaries is a consequence of what constitutes content services.

Key words: a service, legal services, juridical services, legal interests, privies.

УДК 340.13

В. В. ГАВРИЛЕНКО,
аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті з'ясовуються поняття та властивості механізму захисту прав людини. Встановлено, що захист прав громадян здійснюється з використанням норм різних галузей права, що говорить про приналежність механізму захисту прав людини до комплексного (міжгалузевого) правового інституту. Юридичні норми, незважаючи на те, що вони різні за характером і змістом, зачіпають проблеми захисту і містяться у всіх галузях права.

Ключові слова: захист, права людини, механізм захисту прав людини, юридичні інструменти захисту.

Гавриленко В. В. Основные свойства механизма защиты прав человека

В статье определяются понятие и свойства механизма защиты прав человека. Установлено, что защита прав граждан осуществляется с использованием норм различных отраслей права, что говорит о принадлежности механизма защиты прав человека к комплексному (межотраслевому) правовому институту. Юридические нормы, несмотря на то, что они разные по характеру и содержанию, затрагивают проблемы защиты и содержатся во всех отраслях права.

Ключевые слова: защита, права человека, механизм защиты прав человека, юридические инструменты защиты.

Gavrilenko V. The basic properties of the mechanism of protection of human rights

In the article it explains the concept and properties of the mechanism of protection of human rights. It is established that the protection of the rights of citizens is carried out with the use of norms of different branches of the law that speaks of the accessories mechanism of human rights protection to the integrated (intersectoral) legal Institute. Legal norms, despite the fact that they are different in nature and content, raise issues of protection and are found in all branches of law.

Key words: protection, human rights, the human rights protection mechanism, legal instruments of protection.

Надійний захист прав людини – вищий критерій оцінки діяльності всіх інститутів держави, що складають систему правоохоронних і правозахисних органів. Ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити кожному, чії права порушені, ефективні засоби правового захисту (ст. 13 Конституції України). Слід також зазначити, що права і свободи людини, передбачені статтями 29, 59, 63 Конституції України, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України), тобто право на захист, згідно з Конституцією України, є правом абсолютним, і тому будь-яке втручання у здійснення цього права має визнаватися неправомірним. Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також створення системи органів держави, призначенням яких є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав. Можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод та система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи, є складовими юридичного механізму захисту прав людини.

Реальна можливість здійснення основних прав людини конкретною людиною забезпечується, насамперед, національним юридичним механізмом. Про це, зокрема, свідчать і встановлені процедури міжнародного права: особа може реалізувати своє право на захист за межами держави лише в тому випадку, якщо вона вичерпала усі національні засоби правового захисту (до речі, слід зазначити, що громадянин не кожної держави можуть скористатися таким правом, а лише тієї, яка визнала юрисдикцію відповідних міжнародних органів) (ч. 4 ст. 55 Конституції України). Тому саме держава зобов'язана забезпечити кожну людину, права якої порушено, ефективними засобами захисту.

При цьому, слід зазначити, що дослідженню окремих аспектів механізму захисту прав людини приділяли значну увагу такі вітчизняні вчені, як: Заворотченко Т. М., Кавун В. Ф., Огородник О. Г., Погорілко В. Ф., Рогозін М. П., Скакун О. Ф., Стадник Г. Н., Рабінович П. М. Серед зарубіжних вчених треба відзначити праці Алексєєва О. С., Алексєєва С. С., Гессена В. Н., Гомен Д., Гумбольдта В., Калугіна В. Ю., Мотгвильавку Е. Я., Нерсисянца В. С., Іоффе О. С., Карпець І. І., Авдєєва М. А., Бутиліна В. М., Гончарова І. В., Барбіна В. В., Грибанова В. П., Горшкова С. А., Гущина В. З., Дьоміна І. П., Зарицького А. В., Кирланова Т. Г. та ін.

Сучасний стан, тенденції і динаміка розвитку механізму захисту прав людини в Україні потребує всебічного комплексного теоретико-правового вивчення його юридичних інструментів загалом та окремих складових, серед яких важливе місце займає адвокатура та створення концептуальної моделі її нових взаємовідносин з іншими суб'єктами захисту прав людини.

Метою цієї статті є з'ясування змісту механізму захисту прав людини та громадянина, визначення особливостей та характерних ознак.

У юридичній науці наразі немає єдиного підходу щодо того, якими, в юридичному розумінні, повинні бути інструменти механізму захисту прав людини, проте всі єдині в тому, що вони мають бути чітко регламентовані – визначені та закріплені на законодавчому рівні, як передумова їх однакового тлумачення та застосування. На нашу думку, юридичні інструменти у механізмі захисту прав людини та громадянина слід, перш за все, розглядати як регульовану юридичними нормами діяльність державних органів або дії суб'єкта захисту, спрямовані на реалізацію права на захист за допомогою певних способів і засобів.

Більшість науковців поняття механізму захисту прав людини визначають як систему ефективних юридичних інструментів (засобів та способів реалізації) з охорони та захисту прав людини, яка є обов'язком держави в особі її уповноважених органів, складовими елементами якого є: правове забезпечення; інституційна (суб'єктна) складова та взаємозв'язок між ними. Таким чином, зазначений механізм включає дві складові: охорону і захист прав людини.

Множинність підходів вивчення вказаного явища, на думку М. М. Тарусіної, обумовлена тим, що «загальна теорія права до цього часу не запропонувала галузевим юридичним наукам задовільного визначення захисту суб'єктивних прав та інтересів, а також критеріїв формування системи»¹.

Зазначене негативним чином впливає на правозастосовчу практику.

«Захист» як поняття розглядається у науці з різних сторін. Д. О. Муратова виділяє такі підходи, відповідно до кожного з яких, захист права являє собою: 1) систему заходів; 2) діяльність державних органів або дії суб'єкта захисту; 3) систему юридичних норм; 4) реалізацію права на захист².

Слід погодитися з думкою О. А. Снежко, згідно з якою, захист (механізм захисту) повинен розглядатися як сукупність відповідних дій (діяльності) компетентних органів і посадових осіб (інструментів), а також самих громадян³.

Вибір варіантів захисту у механізмі залежить від різних обставин: від характеру правопорушення, характеру правовідносин, волі самого суб'єкта

захисту, заподіяних збитків та ін. Однак, у ряді випадків, у нормі закону зазначається, яким конкретно способом через відповідний інструмент може бути захищене конкретне право людини, яке було порушене. Наприклад, при порушенні майнових прав рекомендується такий спосіб захисту, як відшкодування збитків і стягнення неустойки, а при вчиненні злочину – притягнення до відповідальності та покарання.

Спробуємо визначити юридичну природу захисту прав громадян, розкрити особливості захисту, що характеризують його конституційно-правову сутність.

По-перше, захист прав громадян – це діяльність, обов'язкова для держави та її органів. Проголошуючи права і свободи найвищою соціальною цінністю, а їх захист – обов'язком держави, Конституція України тим самим зводить цей імператив, який конкретизований у національному законодавстві, в ранг основних.

По-друге, захист – це діяльність, здійснювана за допомогою законодавчо встановлених прийомів, форм і способів відповідними суб'єктами даних правовідносин, які у своїй сукупності, за різною галузевою спрямованістю, є юридичними інструментами.

Д. О. Муратова визначає способи захисту прав як «вичерпно передбачені Цивільним кодексом чи іншими законами дії, послідовно здійснювані уповноваженими особами чи органами державної влади, спрямовані на припинення правопорушення і (або) відновлення порушеного цивільного права. Залежно від форми захисту дані дії здійснюються особою, чие право порушене, або уповноваженим органом державної влади. Звідси випливає, що захист не вичерпується діяльністю лише державних органів і посадових осіб, а здійснюється і самими громадянами в межах закону (без відповідного звернення потерпілого, у передбачених законом випадках, не може бути розпочате кримінальне провадження)⁴.

Захист прав громадян здійснюється з використанням норм різних галузей права, що говорить про приналежність механізму захисту прав людини до комплексного (міжгалузевого) правового інституту. Дана приналежність вказує на таку особливість захисту, як комплексність правового регулювання.

Існують такі види юридичних інструментів правового захисту людини:

1) залежно від його суб'єктів: судові, парламентські; адміністративні; контрольно-наглядові; адвокатські та інші; 2) залежно від змісту: припинення порушень прав людини; усунення перешкод, що перешкоджають їх здійсненню тощо; 3) за галузевою належністю: цивільно-правові; адміністративно-правові; цивільно-процесуальні; кримінально-процесуальні тощо.

Наразі суб'єктами забезпечення захисту прав людини в Україні є: Президент України – гарант прав і свобод людини та громадянина; Верховна Рада України – орган, який виключно законами визначає зміст прав і свобод людини та громадянина та гарантії цих прав; Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі виконавчої влади, який вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; органи виконавчої влади, які забезпечують реалізацію наданих громадянам прав та свобод; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (територіальні громади), які

на відповідній території забезпечують дотримання прав і свобод громадян; органи судової влади, покликані захищати та відновлювати права і свободи громадян, у разі їх порушення; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсман), який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина; прокуратура, яка здійснює представництво інтересів громадянина у суді у випадках, визначених законом; МВС України в частині формування та розвитку внутрішньовідомчого контролю за дотриманням прав людини; адвокатура, як інститут надання професійної правничої допомоги в Україні щодо здійснення представництва іншої особи в суді (окрім винятків, встановлених законом), а також захисту від кримінального обвинувачення; політичні партії та громадські організації (об'єднання), які захищають права та свободи громадян, що у них об'єднуються та інші.

Перелічені суб'єкти, залежно від законодавчо закріплених можливостей щодо засобів та способів захисту, у своїй сукупності відіграють важливу роль у механізмі захисту прав людини, оскільки, таким чином реалізується та забезпечується виконання державою свого головного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України).

При цьому, закон залишає свободу вибору способів захисту. Людина має право обирати той чи інший засіб захисту. Однак, його ефективність залежить від багатьох чинників, в тому числі законодавчо закріплених. Можливість використання іншого способу теоретично допускається, але його практична реалізація інколи неможлива або ускладнена і іноді не може досягати свого результату. Будь-який вид захисту переслідує певну мету, змістом якої є запобігання порушенню прав або відновлення вже порушених прав. При цьому мається на увазі захист громадянином не тільки своїх, але і чужих прав і свобод, а також захист державою в особі державних органів і, в тому числі, та насамперед, з їх власної ініціативи, яка визначена відповідним законом. Цілеспрямованість захисту обумовлює наявність іншої його властивості – своєчасності.

Досягнення мети захисту прав громадян залежить також від визначеності захисту у часі, форм і способів, які використовуються при захисті. Недотримання зазначених у законодавстві строків, у межах яких здійснюється усунення порушення або відновлення прав, зводить нанівець всі зусилля по захисту цих прав, скільки спливають строки позовної давності. Затягування процедури захисту прав громадян може ускладнити ситуацію, що склалася, а тривале незвернення за захистом може створити невизначеність у спірних ситуаціях та призвести до втрати актуальності захищаного права (сплив строків притягнення до кримінальної відповідальності). У зв'язку з цим потрібні не лише своєчасність, але й максимальна швидкість здійснюваних дій щодо захисту порушених прав людини.

У цілому потрібно підкреслити, що з метою забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини і громадянина, потрібно, щоб на всіх рівнях влади та кожним громадянином була усвідомлена важливість дотримання прав

і свобод людини, порушення яких приводить у дію відповідний механізм держави, спрямований на відновлення та захист порушених прав.

Щодо співвідношення та зв'язку захисту і охорони, слід зазначити, що Н. О. Богданова, серед правових способів забезпечення конституційно-правового статусу, виділяє охорону, що розуміється як недопущення порушення статусу, а захист, пов'язує з відновленням тих чи інших елементів нормативно закріпленого правового стану суб'єкта⁵.

Як вказують В. О. Тархов і В. О. Рибаків, охорона здійснюється постійно, а до захисту доводиться вдаватися лише при порушенні або загрози порушення прав, свобод і законних інтересів, через згаданий механізм⁶.

На думку М. І. Матузова, охороняються права та інтереси постійно, а захищаються, коли порушуються. Захист є момент охорони. Охорона – це встановлення загального правового режиму, а захист – ті заходи, коли права і свободи порушені або оспорені⁷.

В. І. Крусс стверджує, що якщо поняття захисту обмежити заходами, застосовуваними після правопорушення, для відновлення порушеного права, то необхідно враховувати, що в українській етимології розмежування понять «охорона» і «захист» далеко не переконливо. В обох випадках йдеться про одне й те ж – попередження або припинення загрози шкоди об'єкту посягання. Захищати – відповідно оберігати, охороняти, відстоювати, заступатися, не давати в образі. Але й охороняти є не що інше, як оберігати, захищати, убезпечити, відстоювати, заступати, рятувати⁸.

На нашу думку, не можна пов'язувати поняття охорони тільки з попередженням шкідливих посягань, а захисту – з усуненням або зменшенням, компенсуванням наслідків заподіяної шкоди. Охорона – встановлення загального правового режиму. Захист – це комплексна система заходів, що застосовуються для забезпечення вільної та належної реалізації суб'єктивних прав, що включає різні засоби і заходи у механізмі захисту прав людини.

Незважаючи на досить широке тлумачення терміна «захист» та можливість синонімічного використання, чинне законодавство пов'язує захист з порушенням прав, тобто правопорушення передуює захисту. Це дозволяє виділити ще одну властивість захисту – нерозривний зв'язок з порушенням прав (або очевидною загрозою їх порушення). Важливо зауважити, що захист прав спричиняє різні правові наслідки для учасників правовідносин. Для потерпілої сторони результати захисту сприятливі, а для іншої (порушника) – породжують настання несприятливих наслідків різного характеру, насамперед, покарання.

Перераховані особливості та основні характеристики механізму захисту дозволяють розглядати його як комплексну правову категорію, яка служить надійною гарантією реалізації прав людини.

1. *Тарусина Н. Н.* Основы совершенствования законодательства о защите субъективных прав и интересов. Проблемы совершенствования законодательства о защите субъективных гражданских прав: сб. науч. трудов / под ред. В. В. Бутнева. Ярославль: Ярославский гос. ун-т, 1988. С. 40; 2. *Муратова Д. А.* Правовая природа способа защиты гражданских прав // Российская юстиция. 2009. № 4. 19 с.; 3. *Снежко О. А.* Право на

квалифицированную юридическую помощь // *Юридический мир*. 2005. № 8. С. 64-68; 4. *Муратова Д. А.* Там само; 5. *Богданова Н. А.* Система науки конституционного права. Москва: Юристъ, 2001. С. 71; 6. *Рыбаков В. А., Тархов В. А.* Собственность и право собственности – 2-е изд. Москва: Юрист, 2002. С. 184; 7. *Мамузов Н. И.* Правовая система и личность. Саратов: изд-во Саратовского ун-та. 1987. С. 130-131; 8. *Крусс В. И.* Теория конституционного правопользования. Москва: Норма, 2007. С. 145.

Gavrilenko V. V. The basic properties of the mechanism of protection of human rights

A real opportunity to implement the fundamental human rights of a specific person is provided primarily by national and international legal mechanisms. Current status, trends and dynamics of development of the mechanism of human rights protection in Ukraine requires a comprehensive and integrated theoretical and legal research of legal instruments.

In legal science there is no uniform approach regarding the definition of mechanism for the protection of human rights, although under different legal concepts have already been attempts to define his essence. Most scientists the mechanism of protection of human rights understood as a system of efficient legal instruments (means and methods of implementation) and protection of human rights, which is the responsibility of the state in the person of its authorized bodies, the constituent elements of which are: legislative support; institutional (regional) component and the relationship between them.

In our view, legal instruments in the mechanism of protection of the rights of man and of the citizen should primarily be regarded as legal norms regulated the activity of state bodies or actions of the subject of protection aimed at realizing the right to protection by using certain methods and means.

The choice of protection mechanism depends on different circumstances: from the nature of the offense, the nature of the relationship, the will of the subject of protection, damages etc. However in certain cases the provision of the law specified how exactly using a suitable tool may be protected by specific human right which has been violated. Protection of the rights of citizens is carried out with the use of norms of different branches of the law that speaks of the accessories mechanism of human rights protection to the integrated (intersectoral) legal Institute.

Given this, it is impossible to conclude that the law binds freedom of choice of ways to protect only those legal instruments that are inherent in a particular sphere of public relations. Man has the right to choose a particular remedy (as in administrative vertical, and in a judicial order). Any kind of protection to achieve a certain purpose, which is to prevent violations of rights and the restoration of already broken rights. Determination of protection determines the existence and other features – timeliness.

The objective of the protection of citizens' rights makes sense only under the condition of certainty of protection in time. The extent of protection of the rights of citizens depends on forms and methods, and the tools used in the protection. Failure to adhere to these in legislation, within which the elimination of violations or reinstatement of rights, negates all efforts to protect these rights (Statute of limitations). The tightening procedure of protection of citizens' rights can complicate the situation, and for a long period of not paying for protection can create uncertainty in disputes, and may lead to the loss of relevance of the protected rights (expiry of the criminal prosecution). In this regard, it is necessary not only timeliness, but also the maximum speed of the ongoing action for the protection of violated human rights instrument.

Key words: *mechanism of human rights protection, property protection mechanism, protection of human rights in law, property, legal protection of the person.*